

Mgr. Kateřina Kováčová

pedagožka, publikováno v Meduňce 6/2017

Svobodná škola - vzdělání do světa, který přichází

„Nutnost zajistit dětem štěstí by měla být základním principem všech vzdělávacích systémů. Školy by měly být posuzovány podle výrazů na tvářích žáků, ne podle studijních výsledků.“

A. S. Neill

Citát od A. S. Neilla otevírá zajímavé téma o svobodném vzdělávání. Jak jsem se k tomuto tématu dostala? A co si pod pojmem svobodné vzdělávání můžeme představit?

Jako čerstvá absolventka učitelství tělesné výchovy a základů společenských věd si kladu otázku, co můžu dětem předat, co je můžu naučit, které informace jsou ty nejdůležitější, které hodnoty jsou ty pravé, jaké chování je správné a na jaký život by je škola měla připravit. Budu upřímná – po pěti letech studia a roku a půl v zahraničí, to nevím, ale přestalo mě to trápit.

Zhruba před dvěma roky jsem se začala intenzivně zajímat o alternativní možnosti vzdělávání, protože celý život jsem měla řadu otázek, na které mi tradiční škola nedokázala odpovědět, tudíž jsem se vydala jinými směry. Velmi rychle jsem prošla alternativní směry vzdělávání typu Montessori školy, Dalton, Jenský plán a další. Díky filmu Summerhill, který mě naprosto uchvátil, jsem se dostala k fenoménu svobodného vzdělávání. Demokratická a svobodná škola se zdála být přesně tím, co jsem celé studium a možná i celý život hledala. Díky tomuto směru jsem si začala odpovídat na dříve nezodpovězené otázky, četla odbornou literaturu a diskutovala o tomto tématu s odborníky i laiky.

Ačkoli alternativní školy v České republice získávají popularitu a zajímá se o ně čím dál více rodičů, svobodné vzdělávání je u nás zatím pouze hudbou budoucnosti.

Když se děti učí samy

Povím vám příběh. Začátkem dvacátého století žil byl jeden skotský pedagog, kterému způsob výchovy a vzdělávání dětí nedávaly smysl. Nechápal, proč děti do první třídy běží s úsměvem, do druhé kráčí s až “dospělým” výrazem a do třetí třídy se znechuceně loudají. „Proč škola děti nebaví?” ptal se. Měl tolik

otázek a žádné odpovědi, až se jednou potkal s člověkem, který se jmenoval Homer Lane. Ten tvrdil, že pokud je člověk svobodný a může svobodně vyjadřovat své emoce, intelekt se o sebe postará sám. Homer Lane byl pozván do Anglie, aby zde zřídil ústav pro mladistvé delikventy nazvaný Malé společenství. Toto společenství se vyznačovalo velmi specifickými rysy. Mladiství delikventi žili v samosprávné demokracii, kde každý měl jeden hlas, včetně Lanea. Jediné řešení ve výchově dětí a mladistvých viděl v důvěře. Znamenalo to zrušit veškeré tresty, odstranit strach a vnější disciplínu. Také to znamenalo být vždy na straně dítěte a důvěřovat dětem, že vyrostou svým vlastním způsobem bez nátlaku zvenčí, kromě omezení ustanovených samosprávou. Tím se studium zařadilo na tu správnou pozici na žebříčku hodnot - až pod život sám. Lane vycházel z předpokladu, že emoce jsou mnohem silnější a důležitější než intelekt. „Ahá, to je ono!” jásal skotský pedagog. „Emocionální stabilita, to je to, oč tu běží!” radoval se.

Představme si školu, kde je základním cílem emocionální stabilita. Školu, kde jsou si všichni (studenti i členové personálu) rovni a kde pomocí školní samosprávy spolu-vytvářejí pravidla. Školu, kde je výuka nepovinná, neexistuje zde hodnocení a nikde není dáno, co musíte umět nebo čím byste se měli zabývat. Každý den si organizujete sami, protože nikdo vám neřekne, co máte dělat. Děláte, co chcete a kdy chcete, pokud je to samozřejmě v souladu s pravidly školní komunity. Děti navštěvující školu nemusí za celou školní docházku navštívit jediný předmět, pokud nechtějí. V praxi to znamená, že po vystudování dítě nemusí umět číst a psát, ovšem to se nikdy nestalo. Děti se učí a učí se samy. Učí se proto, že se učit chtějí a baví je to. Ve svobodných školách podporují myšlenku, že učení neznámá záměrný výběr vzdělávacích aktivit, ale naopak – učení se děje náhodně, když děláte věci, které vás baví.

Říkáte si, že to není možné, protože si myslíte, že kdyby děti o svém vzdělávání rozhodovaly samy, nikdy by se nic nenaučily? Také jsem zpočátku měla spoustu pochybností, ale čím víc jsem se tomuto tématu věnovala, tím silněji jsem cítila hřejivý pocit v těle, kdy se mi zdálo, že moje buňky tančí radostí a vyskají: „Joooo! To je ono.”

Ten zmíněný skotský mladík z popsaného příběhu se jmenoval A. S. Neill a roku 1921 založil první svobodnou školu Summerhill, která je dnes nejstarší demonstrativní svobodnou školou. Se svou ženou chtěli přizpůsobit školu dětem, místo toho, aby nutili děti přizpůsobit se škole. Vybudovali školu, v níž chtěli dát dětem svobodu k tomu, aby byly samy sebou. Zřekli se veškeré disciplíny, směřování, sugerování a náboženské indoktrinace. Vycházeli ze základní myšlenky, že dítě je ve své podstatě dobré stvoření a tato důvěra v dobro dětí nikdy nezakolísala. Ba právě naopak se stala důvěrou neochvějnou. Svoboda je

zde demonstrována také tím, že veškeré vyučování je nepovinné. Rozvrh hodin existuje, ovšem platí jen pro učitele.

Psychologie dítěte

Co k tomuto tématu říká odborná literatura? Pojdme se nejprve podívat na psychologickou část.

Emocionální stabilita je základem lidské spokojenosti. Aldortová vyjmenovává základní emocionální potřeby, které děti projevují svým chováním. Je to láska, svoboda a sebevyjádření, samostatnost a moc, emocionální bezpečí a sebevědomí. Tvrdí, že pokud jsou tyto potřeby soustavně naplňovány, tvoří pevný základ, na němž mohou děti rozvíjet svůj potenciál a zažívat vnitřní sílu. Děti jsou v takovém případě spokojeny jak samy se sebou, tak i s druhými lidmi. V každém dítěti je potenciál připodobněný k semínku rostliny, které potřebuje především bezpečné a láskyplné prostředí. To je pro něj ten nejlepší odrazový můstek k rozvoji a uplatnění svého potenciálu.

Jedním z hlavních předpokladů emocionální stability je sebevyjádření. Lidé si udržují emoční rovnováhu tím, že sdělí, co mají na mysli. Díky tomu se můžeme svobodně rozvíjet. Děti se vyjadřují nejen proto, aby dosáhly emocionální rovnováhy, ale také v zájmu svého intelektuálního a sociálního vývoje. *„Když zabráníme dítěti plně projevovat své pocity, nezabráníme pocitům, pouze jejich vyjádření.“*

V případě, že se dítě nemůže plně vyjádřit, v případě, že to nedokáže, nebo se necítí bezpečně, pocity se v něm hromadí, až se dostane do stresu. Vede to k tělesným poruchám i k poruchám chování či vývoje včetně agrese, deprese, tiků, kompulzivního jednání, poruchám učení, spánku atd.

Děti se umí bez potíží smát i plakat, pokud je necháme. Je důležité pochopit, že dítě propukne v pravý pláč sloužící k pročištění starých bolestí jen tehdy, pokud se cítí bezpečně a je přijímáno i v takovém stavu. Malé dítě, které například při hře spadne, se vždy rozhlédne, a pokud nevidí žádný známý obličej, samo vstane, aniž by plakalo. Pokud však spatří matku, spustí velký křik. Takové chování můžeme snadno vysvětlit, pokud zohledníme vnitřní mechanismy bolesti. Bolestivost nehody byla možná nepatrná, dítě se s ní umí vypořádat samo. Pokud se však díky blízkosti matky cítí bezpečně, odváží se vyjádřit své potlačené emoce, napětí a city, které jsou často skryty v podvědomí. Je důležité, aby se dítě v tento moment setkalo s otevřenou náručí, pochopením svého rodiče a potvrzením svých pocitů.

Pokud se dítě snaží rodičům pomoci a udělat něco užitečného, mělo by slyšet

pouze slova vděčnosti, čili žádné hodnocení. Když se dítě učí něco nového, potřebuje důvěru a uznání, rozhodně ne kritiku. Pro děti je velmi důležité sdílení radosti s rodiči. Pochvaly vedou k tomu, že se děti stávají závislými na vnějším souhlasu a přijetí, podmiňovaným dosaženými úspěchy. Paradoxně tedy mohou pochvaly a odměny snižovat sebevědomí dítěte stejně jako kritika.

Rodiče by se měli vymanit z představ o tom, jaké by jejich dítě mělo být a respektovat dítě takové, jaké je. Samotná radost z toho, jaké dítě je a jaké má nápady, je nejlepším projevem důvěry. Jakékoli srovnávání dítěte není na místě, protože porovnání s druhými vytváří pocit soutěže a obavu z prohry. Dítě si dále rozvíjí sebedůvěru tím, že je zodpovědné za vlastní rozhodnutí a činy, proto je dobré nechat dítěti míru zodpovědnosti odpovídající jeho zralosti a zájmům. Aktivní naslouchání je také neméně důležitým stavebním kamenem sebedůvěry. Pokud rodiče naslouchají dítěti a uznávají jeho emocionální projevy, jeho sebevědomí poroste.

Dle Naomi Aldortové je ve vztahu s dítětem důležité dítěti věnovat pozornost. Je třeba oddělit se od vlastních myšlenek a svoji pozornost zaměřit na dítě. Je nutné pozorně poslouchat, co dítě říká a sledovat, co naznačuje jeho činnost. Ideální je použití aktivního naslouchání. *„Vaší prvořadou rodičovskou povinností je uvědomovat si své momentální vnitřní rozpoložení,...uvědomit si, co cítíte, ale nejednat pod vlivem těchto emocí.”*

Co to znamená v praxi? Představme si situaci, kdy dítě běhá po bytě a rozbije vázu. Všude kolem jsou střepy a rozlitá voda. Rodič přiběhne do kuchyně a než si stihne všimnout lítosti v dětských očích, začne křičet: „Kolikrát jsem ti říkal, že tady nemáš běhat, podívej cos udělal! Taková škoda, jsi nemehlo!” Když akce dítěte vyvolá reakci rodiče, spouští se jakýsi naučený program. Jsou to vaše zážitky z dětství, nezpracovaná bolest, traumata. Pokud dítě udělá něco, co vás naštve nebo rozesmutní, dítě není příčinou vašeho hněvu či smutku – pouze „píchno do vosího hnízda”.

Rodičovým úkolem je své myšlenky sledovat, představit si, co by za takové situace udělal normálně, je dobré vyvolat vzpomínky z minulosti. Tato vizualizace zabere méně než minutu a nikomu neublíží.

Gary Chapman ve své knize vysvětluje, jak důležité je naslouchat dětem a dospívajícím. Naslouchat prudkým a výbušným slovům je pro rodiče těžké, ovšem vyplatí se to. Pokud dítě či dospívající zlobí, vyjadřuje svůj hněv slovně nebo dokonce křičí, rodiče by v tomto okamžiku měli být rádi. Dítě se totiž pouze učí pracovat se svými pocity a emocemi, a pokud má oporu v podobě chápajících rodičů, dokáže se s problémem vyrovnat. Pokud však jako rodiče výbuchy hněvu svých dětí nezvládáme, hněv v dítěti „zazátkujeme”, jako kdybyste na potlačenou zlost nasadili víčko. Místo toho, aby se dítě naučilo, jak pozitivně nakládat s hněvem, jeho emoce je potlačena a zasunuta „pod koberec” do podvědomí. Dále je velmi důležité uznat, že hněvivé pocity dítěte jsou

opodstatněné. Souvisí s tím častá chyba, kdy rodiče zaměňují fakta za pocity. Myslí, si, že hněv dítěte není opodstatněný, nechápou jeho vztek a důvod, proč se rozčiluje. Zaměřují se na fakta a pocity zůstávají nepovšimnuty. Neměli bychom však dovolit, aby naše staré pocity působily nové problémy.

Demokracie v praxi

Na tomto místě bych ráda zmínila něco ze školní samosprávy. V České republice máme v osnovách pro ZŠ mezipředmětové průřezové téma Výchova demokratického občana. Ptám se však, proč se máme o demokracii učit, když ji můžeme rovnou žít? Pojdme se podívat, jak se demokracie uplatňuje ve svobodných školách.

Škola Summerhill funguje na demokratickém principu. Je to samosprávná škola, kde se všechny záležitosti týkající života studentů i učitelů řeší prostřednictvím hlasování na Školních schůzích pořádaných každý týden. Každý člen pedagogického personálu a každé dítě bez ohledu na věk má jeden hlas. Jak píše A. S. Neill, děti se snaží vymýšlet stále nové způsoby a prostředky, kterými by stmelovaly naši komunitu, udržovaly její pospolitost.

Tato demokracie si vytváří vlastní zákony a diskutuje se zde o sociálních otázkách summerhillské komunity. Sám Neill připouští, že demokracie není ani zdaleka ideálním systémem. Tvrdí, že vláda většiny není vždy dostačující, ovšem až na diktaturu, žádnou alternativu nezná. I tak byl na Školních schůzích stále překvapován, že menšina stále akceptuje rozhodnutí většiny. Z jeho zkušeností má samospráva svůj význam, žáci jsou vždy odhodláni si ji udržet. Celkově jsou pravidla v Summerhillu převážně dodržována. Možná proto, že jsou děti k sobě laskavé. Je až obdivuhodné, jak vyvinutý mají děti smysl pro spravedlnost. *„Demokracie by neměla čekat, až člověk dosáhne zákonem stanovené hranice jednadvaceti let, pak to totiž není žádná demokracie.“*

Hra jako základ učení

„Hra je cesta, kterou děti rozvíjejí své fyzické, intelektuální, emocionální, sociální a morální dovednosti. Je to cesta tvorby a udržování přátelství.“

Neill tvrdí, že pokud si dítě vyhraje dosyta, pustí se do práce a je schopno čelit nesnázím. Zde však není řeč o hře ve významu sportovních hřišť a organizovaných her, protože takové hry zahrnují dovednosti, soupeření a týmovou spolupráci. Jde o hru plnou dětské fantazie. Když přijmeme fakt, že dětství znamená hraní, my dospělí na něj zapomínáme a ignorujeme jej, neboť pro nás je hra ztrátou času. Proto budujeme velké školní budovy s mnoha učebnami a nákladnými pomůckami pro výuku. Jediný prostor, kde se věnujeme hře, bývá často malý betonový plácek.

„Děti zbožňují hudbu a bláto, dupou po schodech, řvou jak na lesy a neberou žádný ohled na nábytek.“ Neill upozorňuje na skutečnost, že všechny děti byly uměle „vyrychleny“ do podoby malého dospělého dlouho předtím, než dospělosti dosáhly. Kořenem odporu dospělých vůči dětské hře je strach. Strach z toho, že když si jejich dítě bude celý den jen hrát, nemůže se nic naučit. Jen málo rodičů pochopí, že pokud si dítě do sytosti vyhraje, zvládne přípravu na univerzitní přijímací zkoušky v průběhu pár let intenzivního studia – pokud ovšem na univerzitu bude chtít.

Věkově smíšené skupiny

Věkově smíšené skupiny jsou základním stavebním kamenem svobodných škol. Anebo jak říká student z jeruzalémské svobodné školy: „*Místo toho, abych čas trávil s lidmi, kteří se narodili ve stejném roce jako já, trávím čas s lidmi, se kterými sdílím své zájmy.*“

Je velmi zajímavé všimnout si skutečnosti, že klasická škola je jediná instituce, která rozděluje lidi podle věku. Peter Gray vysvětluje, proč bychom s tímto rozdělováním měli přestat. Jedna z jeho hlavních tezí zní: „*Věková segregace narušuje přirozené způsoby dětského učení.*“ Tím, že děti segregujeme do skupin rozdělených podle věku, ochuzujeme děti o cennou složku jejich přirozených prostředků pro samovzdělávání. Je třeba vzít v potaz, že děti nejsou pasivními produkty vzdělávání. Nejsou nedokončenými dospělými, kteří potřebují být vzděláni v nějaké uspořádané sekvenci. „*Děti jsou kompletní lidské bytosti, které neustále chtějí a potřebují mít kontrolu nad svým životem.*“ Starší děti jsou pro mladší vynikajícími vzory, pomocníky a učiteli. Mladší děti chtějí dělat to, co vidí u starších a zároveň jsou také starší děti inspirovány mladšími. Starší děti si rozšiřují své vlastní vědomosti prostřednictvím vysvětlování a díky pomáhání mladším se u nich vyvíjí soucit a pečovatelské schopnosti.

Situace v ČR

Toto byl stručný popis ideje, která je v České republice zatím nerealizovatelná. Máme vzdělávací programy a osnovy, víme, co a kdy by děti měly umět. Představa, že se děti vzdělávají samy, je u nás zatím alternativní. Pro mě osobně je však tato možnost čím dál tím víc „normální“ a věřím, že za pár desítek let to bude jedna z cest, kterými se bude ubírat vzdělávání dětí po celém světě. Aby tomu tak bylo i u nás, existuje iniciativa, kterou bych vám ráda představila.

Svoboda učení

Svoboda učení je český projekt zabývající se filozofií svobodného vzdělávání.

Vznikl roku 2012 a z původní internetové stránky se stává iniciativa s velkými ambicemi. Jejím cílem je šířit myšlenky svobodného vzdělávání, vytvořit komunitu podobně smýšlejících lidí, poukazovat na problémy současného modelu učení a změnit zákony regulující školství ve prospěch alternativních vzdělávacích filozofií. Jedním z hlavních cílů Svobody učení je umožnit dětem vyrůstat ve svobodném, přirozeném a respektujícím prostředí, které jim pomůže rozvíjet jejich plný potenciál.

Závěr

Co svobodné vzdělávání přináší? Zejména to, že člověk získá důvěru sám v sebe. Ví, že se dokáže naučit a dozvědět všechno, co bude potřebovat ke svému životu, a to po škole nekončí. Je to učení, které probíhá celý život.

Proto přemýšlejme, diskutujme a inspirujme se. Není nutné jeden směr kritizovat a druhý opěvovat, ale je dobré mít možnosti a informace. Nebo víte co? Zkusme se zeptat na názor svých dětí. Pokud vás svobodné vzdělávání zaujalo, mrkněte na stránky české iniciativy www.svobodauceni.cz. O fenoménu svobodného vzdělávání jsem také napsala diplomovou práci, která je na stránkách svobody učení vyvěšena. Ráda uvítám jakékoli připomínky a náměty.